

AHMEDOĞLU ŞÜKRULLAH: TARİHÇİ Mİ, MUSİKİ NAZARİYATÇISI MI?

Zümrüt ŞİRİNOVA*

Özet

Safiyüddin Urmevî'nin Türk musiki nazariyatına dair yazdığı "İlmü'l-Edvâr" adlı eserinin Eski Anadolu Türkçesi ile ilk tercümesini XV. yüzyılda Ahmedoğlu Şükrullah yapmıştır. Kaynaklarda Amasyavî olarak gösterilen Şükrullah aynı zamanda Osmanlıların tarihini anlattığı "Behcetü't-Tevarih" adlı tarih kitabının müellifi ve dini bilgin olarak da tanınıyor. Tercümesini yaptığı musiki kitabında isminin ve şeceresinin farklı şekilde geçmesinden yola çıkarak yaptığımız araştırmada müellifin yine Türk diline ait başka bir eserinin olduğu ortaya çıktı. Bu çalışmamızda aynı yüzyılda Şükrullah adı ile farklı iki bilginin yaşadığı kaynaklarla belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk musikisi, XV.yüzyıl, Anadolu Türkçesi, Ahmedoğlu Şükrullah (Cemîşkezekî), Şükrullah bin Ahmed (Amasyavî), Behcetü't-Tevarih

AHMEDOĞLU SHUKRULLAH: HISTORIAN OR MUSICIAN ?

Abstract

The first translation in Anatolian Turkish of "İlmü'l-Edvar", Safiyuddin Urmevî's art work on Turkish music theory, made by Ahmedoğlu Shukrullah in XV. century. Shukrullah who is introduced as Amasyavî in sources is also known as author of "Behcetü't-Tevarih" the art work about history of Ottoman Empire and religious scholar. In our researches based on his differently mentioned name and family in the work on music he translated we found that author has another work on Turkish language. In this study we tried to show with references that there lived two different scholars of the same name of Shukrullah in the same century.

Key words: Turkish music, XV.century, Anatolian Turkish, Ahmedoğlu Shukrullah (Cemîşkezekî), Shukrullah bin Ahmed (Amasyavî), Behcetü't-Tevarih

XV. yüzyıl, Türk dilinin ve Türk kültürünün gelişmesi sürecinde önemli bir zaman dilimi sayılır. II. Murad'ın hâkimiyet yılları ile başlayan gelişme, Türk kültür ve sanatının çeşitli alanlarında değerli eserlerin yazılmasını sağlamıştır. II.Murad'ın devrin bilginlerini Türkçe eserler yazmaya teşviki Türk dilinin gelişmesi, sade, anlaşılır bir nitelik kazanması ile birlikte, bu dilde çeşitli sanat dallarına ait eserlerinin yazılmasına, Arapça ve Farsçadan çevrilen tercüme eserlerinin çoğalmasına ortam yaratmıştır. Bu yüzyılda musikiye dair Arapça bir eser ilk kez Türkçeye aktarılmıştır. Kendisi de Türk olan Safiyüddin Urmevî (?- H.693/M.1294)'nin *İlmü'l-Edvâr* adlı bu eseri, yazıldığı dönemde önem kazanmış, üzerine yüzlerce şerhler yapılmış ve Türk musiki nazariyatının kaynak kitabı olmuştur. Bu değerli eserin Eski Anadolu Türkçesine ilk tercümesini XV. yüzyılda yaşamış, bir kısım kaynaklarda *Şükrullah bin Ahmed* olarak geçen, eserinde ise kendisini *Ahmedoğlu Şükrullah* olarak tanıtan bilgin yapmıştır. Şükrullah, Urmevî'nin Arapça yazdığı ve musiki nazariyatının anlatıldığı (ses fiziği, makamlar, ika vb.) on beş bölüm halinde olan bu değerli eseri *Risâle min İlmü'l-Edvâr* adı ile Türkçeye çevirmiştir. Nazariyat kısmının anlatıldığı eserin tercümesi bittikten sonra çeşitli kaynaklardan derlediği yirmi bir bölümü de kitabına eklemiştir. Bu özelliği ile eser tercüme olma niteliğinden çıkmış ve orijinal bir kitap haline gelmiştir. Farabî'nin, İbn-Sînâ'nın, Kemal Tebrizî'nin, Şeyh Hüsameddin Kazuruni'nin musikiye dair yazdıkları eserleri ve İhvân-ı Safâ topluluğunun musiki risalelerini kaynak göstererek eklediği bu bölümlerde Şükrullah, devrine göre hangi çalgıların kullanıldığı, tel (kiriş) yapımı, musiki erbabının toplum içerisindeki davranışları, musiki meclislerinin kuralları, sesi güzelleştiren ve bozan unsurlar, günün saatlerine göre hangi makamların uygun olduğu, musikideki dört şube (anasır-ı erbaa), sanatın himayecisi olan Zühre (Venüs) yıldızına itaat, birleşik makamların isimleri ve bu makamların nasıl meydana geldiği konularını anlatmıştır. Eserin musiki sanatı için en önemli özelliği ise Türk musikisinde kullanılan dokuz çalgı aleti (ud, ıklığ, rebab, mizmar, pişe, ceng, nüzhe, kanun, muğni) hakkında bilgiler içermesidir. Her bir çalgı aletini ayrı bölüm halinde ele alarak onların malzemelerinin nereden elde edildiğini, yapılış tarzını, tellerin çalgıya yerleştirilmesini anlatmış, bölümün altında ise anlatılan çalgının resimlerini vermiştir. Eser bu açıdan ilk resimli musiki kitabı olma özelliği taşıyor.¹ Aynı zamanda bu özelliklerine göre musiki konusunda yazılmış Türkçe kaynak kitap

* Dr.

¹ Eser için bk: Zümrüt Şirinova, "Şükrullah'ın İlmü'l-Edvâr'ı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Bilim Dalı (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2008. s.140-265.

konumundadır. Elimize dolaylı yollardan fotokopi halinde geçen eserin orijinaline ulaşamadık.

Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtması ve dil malzemesinin zenginliği bakımından üzerinde çalışma yaptığımız zaman, eserin müellifi Şükrullah'ın adının ve künyesinin kaynaklarda değişik şekillerde geçtiğini gördük. Müellifin doğum yeri, doğum yılı ve ismi belli başlı tezkirelerde, tarih kitaplarında mevcut olup, bunlar da yeteri kadar aydınlatıcı değildir. Eserlerinde kendisi hakkında bilgiler verse de bunlar birbiri ile uymuyor. Bu kaynakların büyük kısmında Amasyalı olduğu ve Osmanlıların şeceresini anlattığı *Behcetü't-Tevârih* isimli tarih kitabının müellifi Şükrullah Amasyavî olduğu yazılıdır. Araştırdığımız kaynaklarda II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed zamanında yaşamış bir bilgin olduğu belirtiliyor. Molla Şükrullah, Mevlânâ Şükrullah, Şükrullah Çelebi şeklinde zikredilen isimler de ona aittir.

Yazarın künyesini Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da Şükrullah bin Ahmed ve Şükrullah bin eş-Şihâb Ahmed el-Rûmî², Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifîn*'de Şükrullah Rûmî (Şükrullah bin Şehâbeddin Ahmed ibn Zeyneddin el-Amasî er-Rûmî) olarak zikreder³. Diğer kaynaklarda Şükrullah bin Ahmed er-Rûmî⁴, “Şehâbeddin Ahmed bin Zeyneddin'in mahdumu” diye tanıtılır⁵.

Doğum tarihi ve yeri hakkında bilgiler de yok denecek kadar azdır. *Şakâiku'n-Nu'mâniyye*⁶ ve zeylinde, *Keşfü'z-Zünûn*'da, *Sicill-i Osmanî*'de bu konuda bilgi yoktur. Kendisi *Behcetü't-Tevârih*'te H.790/M.1388 yılında doğduğunu ve 22 yaşında Osmanlı sarayının hizmetine girdiğini söylüyor.

Hoca Sadeddin'in tarihinde, kendisinin Amasyalı, babasının adının Abdullah olduğu yazılıdır⁷. Bursalı Mehmet Tahir, Amasyalı olduğunu ve yüksek fazilet sahiplerinden biri olan Yar Ali (Yar Alî . Siyâvuş b. Averen Divriği) ile kardeş çocukları olduğunu söyler.⁸ Franz Babinger de tam adının Şükrullah bin İmam Şihâbeddin Ahmed bin İmam Zeyneddin Zekî olarak gösterir ve muhtemelen Bursalı Mehmet Tahir'e dayanarak Şükrullah ile Yar Ali'nin kardeş çocukları olduğunu söyler.⁹ Nihal Atsız da Amasya tarihini yazan Hüseyin Bey'in ifadesinden yola çıkarak, Şükrullah'ın babasının

² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Haz. Prof. Şerafeddin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, 1971, c.I, s.198, 257, c.II. s.1872.

³ İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, Haz. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, İstanbul, 1951, s. 419.

⁴ Ömer Rıza Kehhale, *Mü'cemü'l-Müellifîn*, c.3-4, Beyrut, s.303

⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.III, İstanbul, 1315, s.154.

⁶ Taşköprülüzade Ahmed Efendi, *Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Haz. Ahmed Subhi Fırat, İstanbul, 1985, s. 94.

⁷ Hoca Sadeddin, *Tâci't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, c.V, s. 85.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-yı Amire, 1333, c. I. s. 192, 332.

⁹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Uçok, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2003, s.20

Şihâbeddin Ahmed; dedesi Zeyneddin Zekî'nin Divrikli Evren'in oğlu olduğunu söyler. Divrikli Evren Salur boyundan Togan'ın oğludur. Yar Ali ile Şükrullah ise kardeş çocuklarıdır. Atsız, bu bilgileri vermekle birlikte yine de kesinliği konusunda emin değil.¹⁰

Bazı araştırmacılar ise dedesinin ve babasının Divriği'den gelip Amasya'ya yerleştiğini söyleseler de bu bilginin kaynağı verilmemiştir¹¹.

Bu kaynakların hemen hemen hepsinde Şükrullah'ın künyesinin “Şükrullah bin Şihâbeddin Ahmed bin Zeyneddin Zekî”, doğum yerinin de Amasya olduğunu belirtilir. Nitekim Farsça yazdığı tarih kitabında kendisini “Şükrullah bin Şihâbeddin Ahmed bin Zeyneddin Zekî” diye tanıtır.¹² Şükrullah Amasyavî Osmanlı sarayına yakın birisi olmuş, II. Murad'ın takdirini kazanmış, onun hakimiyeti sırasında iki kere devlet görevinde bulunarak elçilik vazifesini üstlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında yaşlı ilerlemiş olsa da, onu yine saraya yakın olan birisi olarak görüyoruz.¹³

Şükrullah Amasyavî'nin kaynaklarda birkaç eseri zikrediliyor. *Enîsü'l-Ârifîn*¹⁴ ilim sahiplerinin övülmesi, hikmet, dostluk, sadakat konularını içerir; *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*¹⁵ kelimine dair yazılmıştır; *Minhâcü'r-Reşâd* dinî bilgiler içeren bir eserdir. Bu eserde her bölüm hadis ile başlayıp sonu hikâyelerle biter. Son yazdığı *Câmiü'd-Da'avât* eseri de yine dinî konular hakkında olup duaların faziletini ve hangi şartlarda yapılacağını anlatır. Şüphesiz onu en çok meşhur eden Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamı Mahmut Paşa'ya sunmak için yazdığı *Behcetü't-Tevârih*¹⁶ isimli eseridir. Bu eserinde müellif dünyanın yaratılışından beri ele aldığı tarihi II.Murad devrine kadar anlatır. Osmanlıların hâkimiyet yıllarını kapsayan kronoloji niteliğindeki bu bilgiler çok ayrıntılı olmasa da bizzat saraya yakın birisi tarafından yaşanan tarihin ilk ağızdan anlatılması bakımından önemlidir; esere tarih konusunda kaynak özelliğini kazandırmıştır. Şükrullah Amasyavî'nin saydığımız bu eserleri Farsça yazılmış, birçoğu İstanbul'daki kütüphanelerde mevcuttur.

Bizim dikkat çekmek istediğimiz husus, kaynakların hiçbirinde Şükrullah Amasyavî'nin musikiye dair eserinin olduğunu belirtmemesidir. Saydığımız kaynaklar arasında sadece Bursalı Mehmet Tahir, onun musikiyle ilgili

¹⁰ Nihal Atsız, *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 2.

¹¹ Ahmet Kavas “Şükrullah”, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, c.II, s.597.

¹² *Behcetü't-Tevârih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nüshası no: 2990, varak 11.

¹³ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e. s.25.

¹⁴ Bu ad altında eser yazdığını *Minhâcü'r-Reşâd* eserinde belirtiyor. Bk. *Minhâcü'r-Reşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, no: 2112, giriş kısmı.

¹⁵ Bu konuda eser yazdığını *Minhâcü'r-Reşâd* eserinde belirtiyor. Bk. a.g.e. giriş sayfası

¹⁶ *Behcetü't-Tevârih*, Fatih no: 4203 nüshası, giriş sayfası.

olduğunu kaydeder.¹⁷ Fikrimizce bu noktadan hareketle Amasyalı Şükrullah'ın aynı zamanda musikiyle uğraştığı çağdaş musiki literatüründe yer almıştır.¹⁸ Bu bakımdan Şükrullah Amasyavî'nin nereli olduğu ve kim olduğu, musiki eseri yazıp yazmadığı konularına biraz açıklık getirme ihtiyacı hissediyoruz.

Ele almamız gereken önemli noktalardan biri de müellifin hangi yıllarda yaşadığına dairdir. Kaynaklarda Şükrullah bin Ahmed (Amasyavî)'e atfedilen *Risâle min İlmi'l-Edvâr* adlı musiki eserinin giriş kısmındaki şiirinde müellif şöyle diyor:

Ayn" ü "sîn" ü "yâ"-y-ıla bulmuşdur ad

Devlet ü izzet-ile dâyim şâd-bâd.¹⁹

İlk mısradaki "ayn" ü "sîn" ü "yâ" harfleri *İsa* ismini ifade eder, buradan Yıldırım Bayezıt'ın oğlu İsa Çelebi'nin adına başladığı düşünülebilir. Birkaç varak sonra "...şâğibü's-seyfi ve'l-kalemi'l-mevşûf bi-'avni 'inâyet-i Hâlikü'n-nûri ve'z-zullâmî âdeme'l-lâhu si'âdete bir kitâb getürdi. Ve şöyle iltimâs eyledi kim, ol kitab Türk dilince tercüme olub yazıla ve Rûm hâlkınuñ 'ibârati üzerine düzile"²⁰ diye devam eder. Burada sözü edilen kişinin devrin ulemasını Türkçe eserler yazmaya teşvik eden Sultan II.Murad'ın olduğu muhtemeldir.²¹ Hikayet bölümünde ise "...Ebü'l-fetğ sulşân-ı ibn-i sulşânü's-sulşân Murâd ibn-i el-merğüm el-mağfûr el-mebrûr lehu Sulşân Muğammed Hân..."²² diye anlatması müellifin Fatih Sultan Mehmed devrine de tanık olduğunu gösterir.

Bu hususları göz önünde bulundurarak eserin esas kısmının II.Murad devrinde yazıldığı düşünülebilir. Nitekim Sultan II. Murad'ın zamanında Türkçeye önem verilmesi, telif ve tercüme eserlerinin çoğalması, özellikle musiki nazariyatı konusunda yapılan çalışmaların yoğunlaşması düşüncemizi destekler niteliktedir. "Ve ittifâk şöyle vâki' oldı ki anuñ şoğbetinde hünermendler ğâzır olmışlar-ıdı ve âlât-ı sâzlarını rast kılmışlar-ıdı. Ve her birisi kendü hünerin izhâr kıлмаğ için ğoş âvâz-ıla âvâzeler gösterürler-ıdı"²³ diye devam etmesi II.Murad devrinde yapılan musiki meclislerini hatırlatıyor. Fakat aynı zamanda Şükrullah'ın hem İsa Çelebi'ye, hem Sultan II.Murad'a, hem de Fatih Sultan Mehmed'e çağdaş olması mantıklı görünmüyor. Bu konu için

¹⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, a.g.e., s. 332

¹⁸ Nihal Atsız, a.g.e. s.2; Onur Akdoğu, *Türk Müziği Bibliyografyası (9.yy-1928)*, İzmir, 1989, s. 13; Ahmet Kavas, a.g.e. s. 597; Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1969, s.292-293; Recep Uslu, "XV.Yüzyılda Yaşamış Türkçe Musiki Nazariyatı Eserleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, İstanbul, 2000, s.453- 465.

¹⁹ Zümrüt Şirinova, a.g.e. s.143.

²⁰ A.g.e. s.146.

²¹ Konu için bk. *Mercimek Ahmed, Kâbusnâme Tercümesi*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1974, giriş kısmı.

²² Zümrüt Şirinova, a.g.e., s.149.

²³ Zümrüt Şirinova, a.g.e., s.144.

Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri* eserinde musiki risalesinin adına başlatıldığı İsa Çelebi'nin siyaset sahnesinde görüldüğü yılların (1402-1405) Şükrullah'ın çok genç yaşına tekabül ettiğini, dolayısıyla çok genç yaşta musiki kitabı yazabilmesinin imkansız olduğunu belirtir.²⁴

Diğer taraftan Şükrullah Amasyavî'nin yukarıda zikrettiğimiz dini bilgiler ve tarih kitabının müellifi olduğunu göz önünde bulundurursak çelişkili bir durum ortaya çıkıyor. Aynı kişinin hem tarihçi ve din bilgini olması, hem musiki eseri ile uğraşması çok inandırıcı değil. Bazı tarihçiler Şükrullah'ın daha sonra dini ilimlerle uğraşmasından dolayı musiki eseri yazan birisi olarak hatırlanmak istemediğini söyleseler de, bizce bu tatmin edici değil. En önemlisi ise musiki kitabının girişindeki şiirde yazarın kendini nasıl tanıttığıdır: "Anlaruñ gibi efâzil ve ekâbir ğizmetine ma'lûm olsun ki, bu müsevvede beyâza getüren yaradılmışlaruñ, za'if ve günâh-kârlaruñ nağif Ağmedoğlu Şükrü'l-lah ... bir gün fikr bahrınuñ kenârına ayağ basmış-ıdı."²⁵ Görüldüğü üzere müellif kendisini Ahmedoğlu Şükrullah²⁶ olarak tanıtır,

Benüm kadımı yerümdür Çimişgezек, lîkin

Ger İsfahan'a dah[1] irsem saña senâ idem.²⁷

diyerek Çemişkezekli olduğunu söyler ve İsfahan'a gönderme yapar. Yazarın kendini bu şekilde takdim etmesi biraz göz ardı edilmiştir. Belki de bunun nedeni söz konusu eserin tek yazma nüsha olması, onun da uzun yıllar ortada bulunmaması olmuştur. Her ne kadar ailesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermese de ismini bu şekilde takdim etmesi, yazarın farklı bir kişi olduğunu gösterir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda yine Şükrullah'ın *Çemişkezeki* soyadı ile başka bir eseri olduğu da ortaya çıktı. *Zehretü'l-Edeb* isimli bu eser Türk dili üzerine manzum sözlük olup Farsça yazılmıştır. Girişte müellif, eserini sübyan mektepleri için yazdığını, çocukların eğitimine yönelik olduğu için nesirden nazmın daha uygun olduğunu belirtmiştir. Yazıldığı tarihi bilinmeyen bu eser toplam 31 yapraktan ibaret olup Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail no: 644'te kayıtlı olan mecmuanın içerisinde yer alır. Sözlüğün girişinde müellif kendisini "Şükrullah bin Ahmed el-kaşı Çemişkezek", dedesini ise "şerefü'l-İslâm...Seyfü'd-din Mevlânâ Zekeriyâ el-kaşı...İsfahân" olarak tanıtır.²⁸ Buradan babasının Çemişkezek kadısı, İslam dininin övücü olarak nitelediği

²⁴ Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947, s. 39.

²⁵ Zümrüt Şirinova, a.g.e., s. 142.

²⁶ A.g.e. s.142

²⁷ A.g.e. s.146

²⁸ *Zehretü'l-Edeb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü no: 611, v. 89.

dedesinin ise İsfahan kadısı olduğunu öğreniyoruz. Bu husus da müellifin kimliği hakkında yukarıda zikrettiğimiz musiki kitabındaki bilgilerle örtüşüyor.

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak Amasyalı Şükrullah'ın (?-1464) (Şükrullah bin Şihâbeddin Ahmed bin Zeyneddin Zekî) II.Mehmet ve Fatih Sultan Mehmet zamanında yaşamış meşhur tarihçi ve din bilgini olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda saydığımız eserlerinden de görüldüğü üzere kelam, hikmet gibi dini konularla ve tarih ilmi ile uğraşan Şükrullah Amasyavi'nin musikiye dair herhangi bir eseri olduğunu gösteren deliller mevcut değildir.

Ahmetoğlu Şükrullah'ın, yani Şükrullah Çemişkezeki'nin (Şükrullah bin Ahmed bin Seyfû'd-dîn Mevlânâ Zekeriyâ) hayatı hakkında bilgimiz olmayıp, elimizde sadece iki eseri bulunuyor. Bu eserlerden yola çıkarak onun Türkçeye gönül vermiş ve bunun için çalışmış bir bilgin olduğunu söyleyebiliriz. Türkçe üzerine yazdığı *Zehretü'l-Edeb* isimli küçük sözlük, musiki ilminin Türkler arasında gelişmesini sağlamak için, Arapçadan ilk onun tercümesinden çıkmış musiki risalesi müellifin Türk dili konusundaki hassasiyetini ortaya koyuyor. Kendisi musiki konusunda çok bilgili olmasa da musiki kitabı ile uğraşmasının nedeni Osmanlı sultanı II. Murad'ın isteği üzerine olmuştur: "...Bu kemine daî ol emîr-zâde buyruğıyla muşâva'at kemerini cân biline bağlayup kabûl barmağımı gönül gözi üzerine çodum ve iltizâm gösterdüm. Egerçi şab'umda ol kabiliyyet yoğ-ıdı, ammâ kılet-i bızâ'at-ıla ve kuşur-ı şanâ'at-ıla anlaruñ devletinüñ yümni bereketine i'timâd idip bu kitâba şürû' kıldum. Ve şol maşûdlar kim, bu fenn ehline gereklüdi, ol maşûdları muğlağ 'ibârâtlar-ıla añmışlar-ıdı. Zîrâ ki isti'dâdlarına göre 'ibârat hârc itmişlerdi. Ammâ mübtedilere âsânlığ-ıla makşûd gâşıl olmaz-ıdı. Bu kemine cidd ü cehd idip muğlağ 'ibârâtları elden geldüğü kadrı âsân kıılmağa sa'yi kıldum ta mübtediler daî fâyide şutalar. Ve eger kelâmda öñlü ve soñlu olursa, tevaqqu' kemâl ehlinüñ kereminden oldur ki 'afv etegin örtülü şutalar. Zîrâ ki maşûd izhâr-ı fazilet degüldür. Ve bu 'ilm-i edvâruñ işşilâğın ve kı'idesin bildürmekdür ..."²⁹ Buradan anlaşıldığı üzere, kendisinin musikici olmadığını söyleyen müellif, kitabın Türkçeye kazandırılması için elinden geleni yapacağını belirtiyor. Eserin dilinin musikicilerin anlayabileceği şekilde zor olduğu için onu sadeleştirmek istiyor, hatası olursa özür diliyor. Çünkü maksadı bu konuda yeteneğini göstermek değil, musiki ilminin kurallarını anlatmak ve uygulamasını öğretmektir. Bu konuda müellifin çok başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Musiki nazariyatı gibi aslında zor ve matematiksel bir bilimin okuyucuya sade bir dilde anlatılması, kolay kavranılması onun dil konusunda yetenekli olduğunu gösteriyor. Musiki eseri olmanın verdiği bir ayrıcalıkla eserin baştanbaşa terimlere dayalı olması ise, Türkçenin kelime hazinesine yeni kelimeler kazandırmıştır. İster nazariyat kısmına, ister çalgı aletlerinin anlatıldığı ve diğer

kısımlara sanatsal üsluptan uzak, sade ve anlaşılır bir dil hakimdir. Zaman zaman müellifin araya eklemeler yapması, eserin orijinalinde olan Arapça tabirlerin yerine Türkçe tabirler kullanması,

Cıganuñ çünki yoğ-durur beğası
Beğâsuzuñ yüzine ne bağası

gibi şiirler ve deyimler kullanması eserin dilini zenginleştirmiştir. Özellikle eserin giriş kısmında devlet büyüklerine methiye yaparken musiki makamlarının isimlerini kullanarak söylediği Türkçe şiir müellifin edebi sanatlar konusunda da başarılı olduğunu gösteriyor.

Gerek ki dün ve günde on iki perdede ben
Hezâr cân-ıla medğüñi dâyimâ idem

İkinci şubğ gibi dem-be-dem düzüp perde
Devâm-ı devletüñe **rast** ben du'â idem

Gönül şafâsı-y-ıla rast idüp '**uşşâkı**
Senüñ medğüñi iy menba'-i şafâ idem

Baňa si'âdet ve devlet çü senden irdi nevâ
Nevâda perde düzetdüm du'â saña idem

Medhünüñ dürrini **silk-i buselige** çeküp
Gıkâyet-i keremüñi şolu melâ idem

Güseynî perdesini tîz idip iy güsn-i ğasen
Hezâr kışşasınüñ medğüñi şehe eydem

Senüñ-çün dileyen ki oğıya **rahâvîde**

²⁹ Zümrüt Şirinova, a.g.e.s.140

Hezār bār aña ben lâ‘net-i Ĥudā eydem
 ‘Irâkda irürem ‘**irâk**’a âvâzi
 Ki yoĥ durur saña mânend-i dil-rübâ eydem
 Şu zeng gibi dutıban maķâm-ı **zengüle**,
 Urıp na‘ra senüñ medġüñi besâ eydem
 Ne kapuñ ki ehl-i dile ol olup durur Ka‘be
Ġicâz tek aña “Lâ-zâle âliye” eydem
 Benüm ħadımı yerümdür Ćimişgezek, lîkin
 Ger **İsfahan’a** dah[ı]ı irsem saña şenâ idem³⁰
Büzürg-zâdalıġuñı yürür gele ĥalķa
 Beyân idem, bileler seni, muġabbeti eydem
 Muġâlıfuña **muġâlıf** gerek ve ben dahı aña
 Neçe ki söz diyem hezl-ile hecâ eydem
 Devâm-ı devlet-ile sen ceġânda ol bâķı
 Ġasüd düşmenüñe dâyimâ belâ eydem³¹

Ayrıca Doġu’da musiki nazariyatı konusunda yazılmış ilk eserlerden birini Türkçeye çevirmesi, Türk musikisinin gelişmesine katkı sağlamış, kendinden sonra birçok bilginin bu sahaya yönelmesine öncülük etmiştir.

Şükrullah Amasyavî’nin ve Şükrullah Ćemizkezekî’nin aynı kişi olarak telakki edilmesinin nedenlerinden biri, isimlerinin aynı olması ve aynı yüzyılda

³⁰ Burada *İsfahan* aynı zamanda yer ismidir.

³¹ Zümrüt Şirinova, a.g.e.s.139.

yaşamaları olabilir. Şükrullah Ćemizkezekî’nin yazmış olduğu *Risâle min İlmi’l-Edvâr* isimli musiki kitabı hakkındaki ilk bilgileri merhum musikîşinas Rauf Yekta veriyor. İlk kez 1915 yılında böyle bir eserin yazıldığını belirterek “Türk Sazları” başlığı altında eserin çalgılarla ilgili olan bölümünü *Milli Tetebbular Mecmuası*’nda yayınlıyor.³² Makalesinde “Dokuzuncu asr-ı Hicrî evâilinde “Ahmedoğlu Şükrullah” nâm zatın, Yıldırım Bayezîd Han şehzadelerinden İsa Ćelebi’ye ithaf ederek ahiren bir nüsha-i nadiresi elimize geçen eserinden iktibasen...”³³ dediğine göre eserin tek nüsha olduğunu anlıyoruz. Fuat Köprülü de 1932 yılında yayınlattığı makalesinde, Sultan II. Murad devrinde musikinin geliştiğini ve Şükrullah’ın da musikiye dair iki eser yazdığını söylüyor ve kaynak olarak *Encyclopédie de la Musigue*’yi gösteriyor.³⁴ Mahmut R. Gazimihal, Berlin kütüphanesinde (Dirz koleksiyonunda) ve Paris Milli Kütüphanesinde (fond. turc.150) birer nüshasının olduğunu yazıyorsa da kaynak göstermiyor.³⁵ Bu önemli kaynakların hiçbirisinde Şükrullah’ın Amasyalı tarih yazarı olduğu belirtilmemiştir. Çağdaş kaynaklarda görülen karışıklığı dikkate alan *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*’nde Şükrullah Amasyavî ile Şükrullah Ćemişkezekî’nin farklı kişiler olduğu vurgulanıyor.³⁶

Aynı zamanda eserin İsa Ćelebi’nin adına başlaması, II.Murad’ın isteġi üzerine yazılması ve “Ebü’l-feth” diye Fatih’ten söz etmesi çözülemeyen noktalardandır.³⁷

Bu hususlara dayanarak XV. yüzyılda Türkçenin gelişmesine katkıda bulunan Şükrullah Ćemişkezekî’nin tarihi şahsiyetine ve eserlerine yönelik olarak yeni bilgilerle karşılaşacağımızı umarız.

KAYNAKÇA

- Akdoġu, Onur, *Türk Müziġi Bibliyografyası (9.yy-1928)*, İzmir, 1989. s. 13.
 Atsız, Nihal, *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul, 1939. s. 2.
 Atsız, Nihal, *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947. s. 39.
 Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Uçok, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2003. s.20.

³² Rauf Yekta, “Türk Sazları”, Milli Tetebbular Mecmuası, 1311, sayı 4, s. 137-141, 233-239

³³ A.g.m., s.136.

³⁴ Fuat Köprülü “Anadolu’da Türk Dil ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış, XV asır”, Yeni Türk Mecmuası, 1933, sayı 5, sayfa 378. (Köprülü bu bilginin kaynağını şöyle gösteriyor: Albert Lavignac, *Encyclopédie de la Musigue*, 2978)

³⁵ Mahmut R.Gazimihal, Bursa’da Müsikî, Bursa Yeni Basımevi, 1943, s.9.

³⁶ Osmanlı Müsikî Literatürü Tarihi, Haz.Ekmeleddin İhsanoġlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M.Serdar Bekar, İstanbul, 2003, s.30-31.

³⁷ Zümrüt Şirinova, a.g.e., s.137, 140, 142..

- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-yı Amire, 1333. c. I. s. 192, 332.
- Gazimihal, Mahmut R., *Bursa'da Mûsikî*, Bursa Yeni Basımevi, 1943.
- Hoca Sadeddîn, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, c.V. s.25, 85.
- İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l- 'Arifin*, Haz. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, İstanbul, 1951, s. 419.
- Kâtip Çelebi, *Keşfüz'-Zünûn*, Haz. Prof. Şerafeddin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, 1971, c.I. s.198, 257, c.II. s.1872.
- Kavas, Ahmet “Őukrullah”, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999. c.II, s.597.
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mü'cemü'l-Müellifin*, c.3-4, Beyrut, s.303.
- Köprölü, Fuat, “Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış, XV asır ”, Yeni Türk Mecmuası, 1933, sayı 5.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c.III, İstanbul, 1315, s.154.
- Mercimek Ahmed, *Kâbusnâme Tercümesi*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1974. giriş sayfası.
- Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi*, Haz.Ekmeledin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz, M. Serdar Bekar, İstanbul, 2003.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1969, s.292-293.
- Şirinova, Zümrüt, “Őukrullah'ın *İlmü'l-Edvâr*'ı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Bilim Dalı (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2008. s.140-265;
- Őukrullah, *Behcetü't-Tevârih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü no:2990; varak 11; Fatih Bölümü no:4203. giriş sayfası.
- Őukrullah, *Kitâbü'd-Daavât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü no: 2774.
- Őukrullah, *Minhâcü'r-Reşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü, no: 2112, giriş kısmı; Kadızade Mehmet no: 302
- Őukrullah, *Zehretü'l-Edeb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail bölümü, no: 644 varak 89.
- TaŐköprölüzade Ahmed Efendi, *Şakâiku'n- Nu'mâniyye*, Haz. Ahmed Subhi Fırat, İstanbul, 1985, s. 94.
- Uslu, Recep, “ XV.Yüzyılda Yaşamış Türkçe Musiki Nazariyatı Eserleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi, Tarih Dergisi, İstanbul, 2000. s.453- 465.
- Yekta, Rauf, “Türk Sazları”, Milli Tetebbular Mecmuası, 1311, sayı 4, s. 137-141, 233-239.